

**Г. С. КОСТЮК – ВИДАТНИЙ СТРАТЕГ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ (II)
(до 120-річчя з дня народження)**

В. О. Моляко. Г. С. Костюк – видатний стратег психологічної науки (II) (до 120-річчя з дня народження). Виділимо, як ми їх розуміємо, основні стратегічні досягнення Г. С. Костюка у своїй багаторічній науковій діяльності (а фактично науково-педагогічній, бо він, як це відомо, займався й безпосередньою практичною діяльністю, як вчитель математики в школі, як викладач в інституті, як керівник аспірантами, як завідувач кафедри, й нарешті – як директор наукової установи – створеного ним Інституту психології, про що йтиметься окремо трохи далі).

Тож основними стратегічними досягненнями Г. С. Костюка, на наш погляд, безперечно можна вважати: свідоме конструювання свого власного науково-практичного шляху у дуже не простому життєвому просторі 20-60-х, та й більш пізніх років, якими вони були конкретно в Україні того часу; створення першого в УРСР (і третього в СРСР) Інституту психології (на той час в системі Міністерства освіти) у 1945 році; здійснення науково-практичного керівництва вказаним Інститутом (до кінця 1972 року, коли це керівництво фактично штучно було призупинено вкрай, в кращому випадку, неграмотною політикою керівництва вказаного міністерства); створення поліфонічної психологічної школи (автономних векторів цілої плеяди шкіл), здобутки якої адекватно не оцінені аж до нашого часу.

Звичайно, можна було б сформулювати розгляд наших питань синтетичною назвою: стратегія життєдіяльності академіка Г. С. Костюка (1899-1984), яка б названі стратегії включала певною мірою як складові загальної, але в будь-якому випадку в конкретному плані усі їх слід розглядати як насправді характеризуючі й самого Г. С. Костюка й його теоретико-практичні досягнення безумовно історичного для нашої науки масштабу.

Ключові слова: стратегічне мислення, стратегічна діяльність, стратегія, стратег, розумова діяльність, стратегія життєдіяльності Г. С. Костюка.

В. А. Моляко Г. С. Костюк – выдающийся стратег психологической науки (II) (к 120-летию дня рождения). Выделим, как мы их понимаем, основные стратегические достижения Г.С. Костюка в своей многолетней научной деятельности (а фактически научно-педагогической, потому что он, как это известно, занимался и непосредственно практической деятельностью, как учитель математики в школе, как преподаватель в институте, как руководитель аспирантами, как заведующий кафедрой, и, наконец – как директор научного учреждения – созданного им Института психологии, о чем будет идти речь отдельно немного дальше).

Итак основными стратегическими достижениями Г.С. Костюка, на наш взгляд, безусловно можно считать: сознательное конструирование своего собственного научно-практического пути в очень непросто́м жизненном пространстве 20-60-х, и более поздних годов, какими они были конкретно в Украине в то время; создание первого в СССР (и третьего в ССР) Института психологии (на то время в системе Министерства образования) в 1945 году; осуществление научно-практического руководства упомянутым Институтом (до конца 1972 года, когда это руководство фактически искусственно было приостановлено крайне, в лучшем случае, безграмотной политикой руководства указанного министерства); создание полифонической школы (автономных векторов целой плеяды школ), наработки которой не получили адекватной оценки и до ныне.

Конечно, можно было бы сформулировать рассмотрение наших вопросов синтетическим названием: стратегия жизнедеятельности академика Г.С. Костюка (1899-1984),

которая бы названные стратегии включала в определенной мере как составляющие общей, но в любом случае в конкретном плане все их нужно рассматривать как на самом деле характеризующие и самого Г.С. Костюка и его теоретико-практические достижения безусловно исторического для нашей науки масштаба.

Ключевые слова: стратегическое мышление, стратегическая деятельность, стратегия, стратег, умственная деятельность, стратегия жизнедеятельности Г. С. Костюка.

Проблематика стратегічного мислення, стратегічної діяльності викликала неабияку увагу віддавна, зокрема це стосується проявів стратегії у воєнних діях, чому присвячені класичні праці Сунь Цзи, Чжуге Ляна, Лю Цзи, Б. Ліддел Гарта, Томаса Клірі, Франсуа Жюльєна, а також насправді величезна кількість праць різного масштабу й вагомості, що з'явилися в останні 40-50 років й присвячені не тільки розгляду стратегічного мислення у військовій та політичній діяльності, а й в менеджменті, торгівлі, підприємстві та ін. (такими є, наприклад фундаментальні праці Лоуренса Фрідмана та Б. Жароссона, а також низка праць з практичного формування стратегій у професійному просторі, в медицині – М. Роберта, П. Тербіна, С. Левіцькі, М. А. Давидова; однією з найбільш авторитетних вважається насправді досконала праця німецького дослідника стратегем Харро фон Зенгера, який визначив її як книгу про китайське мистецтво жити й виживати).

В принципі можна говорити про два основних вектори у розробці теорії і практики реалізації стратегій – східних (Китай, Японія) та західний (Греція, Рим, пізніше Німеччина, Великобританія, Росія, США та ін.). Про спільне й те, що їх розрізняє слід вести окрему мову, ми ж тут торкнемось, як це й витікає з самої назви нашої статті, так би мовити, певної спроби характеризування втілювача стратегій – стратега. Як добре відомо такими стратегами були зокрема Олександр Македонський, Наполеон, Кутузов, Суворов, Клаузевіц й незалежно від політичних та моральних симпатій та антипатій ті ж таки Богдан Хмельницький, В. Ленін, Й. Сталін, Г. Жуков, У. Черчіль, Мао Дзе Дун та багато інших військових і політичних діячів, щоправда про деяких з них ми можливо нічого не знаємо, або ж набагато менше ніж, скажімо, про стратегів-розвідників (той же Лоуренс Аравійський, Мата Харі, Р. Зорге...).

Але перейдемо безпосередньо до визначення особистостей, яких можна вважати стратегами розвитку науки в цілому, й психології зокрема. Не будемо вдаватись до нескінченного переліку, бо тут можна починати з Сократа й Платона, Архімеда, Омара Хаяма й закінчувати такими іменами як, скажімо В. Вернадський, І. Павлов, І. Мечников, І. Сікорський... В ближчі до нас часи – Виготський, Лурія, Рубінштейн...

В цю дещо умовну по діапазону плеяду я без будь-яких обумовлень включаю Григорія Силовича Костюка. Хоча з неабияким сумом можна стверджувати, що й до останнього часу навіть наша українська психологія не віддала йому як вченому, як особистості навіть мінімуму хоча б професійної подяки, а в зарубіжній літературі, якою б вона не видавалась для нас часом авторитетною й вагомою, ім'я Г. С. Костюка майже не звучить, хоча для будь-кого, хто хоча б поверхово перегляне твори Г. С. Костюка, буде цілком при-

йнятне його співставлення з тими ж таки Ж. Піаже, Л. С. Виготським, О. Р. Лурією, а, з моєї точки зору, навіть з найбільш значущими – В. М. Бехтеревим, І. П. Павловим, І. Сікорським, С. Л. Рубінштейном, а в загальному плані, як я вже неодноразово зазначав, навіть з такими як Рене Генон, або вже пізніше – Е. Мореном, В. Варелою...

Спробую підтвердити цю тезу, бодай в дещо тезисному поки що варіанті (бо вкрай потрібні спеціальні дослідження кандидатського, докторського, академічного рівня), залучивши, якщо можна так сказати, у свої докази, такого авторитетного психолога як Б. М. Теплов. Мається на увазі його нині дещо забута але нетлінно актуальна робота «Ум полководця».

Спочатку, звичайно, звернемось до термінології, тлумачення понять «стратегія» й «стратег». В різних енциклопедичних та тлумачних словниках вони подаються наступним чином:

– «СТРАТЕГІЯ» (від грецького – вести військо) – складова частина військового мистецтва, що охоплює питання теорії й практики підготовки військових сил до війни й ведення війни; мистецтво керівництва, що базується на довгострокових прогнозах;

мистецтво підготовки й проведення війни й великих воєнних операцій; мистецтво економічного, суспільного, політичного керівництва масами, що має визначати головний напрям їхніх дій, вчинків, також: спосіб дій, лінія поведінки.

– «СТРАТЕГ» (від грецького «воєначальник», головнокомандуючий) – полководець, керівник крупними воєнними операціями, знавець стратегії; людина, що володіє мистецтвом керівництва;

крупний керівник, що вміло здійснює кроки на далеку перспективу; воєначальник у Стародавній Греції, якого обирали народні збори; полководець; прозорливий досвідчений політик, людина, що вирішує стратегічні питання економічної, суспільної, політичної боротьби.

Як це зовсім неважко побачити, поняття «стратег» можна цілком правомірно залучати до характеристик успішних керівників різного рівня, в різних сферах діяльності (а не тільки військової, як це практикувалось більшою мірою віддавна, в другій половині ХХ сторіччя правомірно перейшло в теорії ігор, та в інші сфери діяльності (див. цілий масив наших та наших колег спеціальних досліджень та в популярних оглядах, наприклад, [1; 2; 4]).

Зазначимо побіжно, що орієнтуючись на вказану роботу Б. М. Теплова, ми цілком свідомо розглядаємо стратегічну діяльність як в теоретичному, так само й в практичному планах. Тобто йдеться про стратега як теоретика, конструктора планів та гіпотез, а також як і про стратега, що в своїй безпосередній діяльності здійснює власні й запозичені стратегії в конкретних обставинах, як сказав би Я. Морено, в їх конкретному локусі. Тож Г. С. Костюк виступає як особистість, що здійснювала розробку стратегічних теорій і практик їх впровадження.

Не вдаючись до масштабного цитування основних положень роботи Б. М. Теплова, нагадаємо, що він в першу чергу звертав увагу на своєрідне

співставлення по значущості саме теоретичного й практичного мислення і фактично доходив висновку, що все залежить від масштабів, складності вирішуваних проблем, а, з іншого боку, як це добре зрозуміло, від особистості того ж таки полководця чи вченого, політика чи винахідника («...фактично найвищі прояви людського розуму ми спостерігаємо в однаковій мірі й у великих практиків, й у великих теоретиків. Розум Петра Першого аж ніяк не нижчий, не простіший й не елементарніший, ніж розум М. В. Ломоносова») [5, с. 226].

Ми не будемо співставляти всі основні положення концепції Б. М. Теплова з нашим розумінням стратегічної діяльності Г. С. Костюка, – для цього потрібна спеціальна й розширена робота, – а визначимо лише окремі тези, які, на наш погляд, ілюструють здійснюваний підхід до нашого своєрідного вступу до основної ідеї аналізу.

Для початку виділимо, як ми їх розуміємо, основні стратегічні досягнення Г. С. Костюка у своїй багаторічній науковій діяльності (а фактично науково-педагогічній, бо він, як це відомо, займався й безпосередньою практичною діяльністю, як вчитель математики в школі, як викладач в інституті, як керівник аспірантами, як завідуючий кафедрою, й нарешті – як директор наукової установи – створеного ним Інституту психології, про що йтиметься окремо трохи далі).

Тож основними стратегічними досягненнями Г. С. Костюка, на наш погляд, безперечно можна вважати:

- свідоме конструювання свого власного науково-практичного шляху у дуже не простому життєвому просторі 20-60-х, та й більш пізніх років, якими вони були конкретно в Україні того часу;
- створення першого в УРСР (і третього в СРСР) Інституту психології (на той час в системі Міністерства освіти) у 1945 році;
- здійснення науково-практичного керівництва вказаним Інститутом (до кінця 1972 року, коли це керівництво фактично штучно було призупинено вкрай, в кращому випадку, неграмотною політикою керівництва вказаного міністерства);
- створення поліфонічної психологічної школи (автономних векторів цілої плеяди шкіл), здобутки якої адекватно не оцінені аж до нашого часу [1].

Звичайно, можна було б сформулювати розгляд наших питань синтетичною назвою: стратегія життєдіяльності академіка Г. С. Костюка (1899-1984), яка б названі стратегії включала певною мірою як складові загальної, але в будь-якому випадку в конкретному плані усі їх слід розглядати як насправді характеризуючі й самого Г. С. Костюка й його теоретико-практичні досягнення безумовно історичного для нашої науки масштабу.

При цьому, як би це не видавалось занадто умовним і гіперболічним, ми, йдучи за тезами Б. М. Теплова, можемо дозволити собі співставляти науково-практичну діяльність Г. С. Костюка з стратегічними діями таких відомих полководців, як, наприклад, Ю. Цезарь, Наполеон, М. Кутузов, О. Суворов та ін.

Це доказово витікає в першу чергу з вищенаведеного реєстру стратегій, втілення яких безумовно передбачало такі неодмінні характеристики особистості в цілому і в першу чергу в інтелектуально-розумовому плані, як:

- прогностично адекватне, надійне планування основних дій по реалізації науково-дослідної і педагогічної реалізації надбань сучасних (на той час) досягнень психологічної науки (при цьому, звичайно, з неодмінним урахуванням усіх «коефіцієнтів» та складових політико-соціального і загальнонаукового клімату в країні);
- кількісна й якісна характеристика задіяного кадрового потенціалу, здатного втілювати в життя вказані основні дії;
- найбільш суттєве використання попередніх та здійснюваних наукових (не тільки психологічних) розробок в дослідницькій та педагогічній (вузи, аспірантура) роботі.

На логічно витікаюче з цього питання, якими обов'язковими для успішного здійснення сказаного, можна навести реальний перелік рис, якими додатково можна характеризувати Г. С. Костюка, в першу чергу назвати:

- 1) надзвичайно високий рівень розумової діяльності;
- 2) емоційно-вольова стійкість, здатність переборювати неодмінні перешкоди не тільки у буденній повсякденності, але й у довготривалому «поєдинку» з, образно кажучи, об'єднаним військом «супротивника» (формальні й неформальні вимоги до роботи організаційного й керівного зовнішнього супроводу – міністерство, партійні органи, кадрові труднощі, матеріальні нестатки та ін.);
- 3) культурний та професійний фундамент для можливості діяти в широкому діапазоні, виходячи за межі прийнятих, сталих, стандартних, ухвалених правил, традицій.

Враховуючи досить довільний жанр цієї нашої статті, вдамося до вибіркового цитування фахівців, колег, учнів Г. С. Костюка, які мали можливість співпрацювати з ним протягом тривалого часу, безпосередньо спостерігати за його діяльністю, контактувати з ним в роботі на наукових семінарах, конференціях, навчанні, у приватних консультаціях та розмовах.

Ось кілька прикладів з оцінювання Г. С. Костюка як вченого, керівника, організатора.

П. Р. Чамата (заступник директора протягом значного часу): Костюк – видатний радянський психолог, який користується безперечним авторитетом серед таких сучасних вчених як Н. О. Менчинська, А. Д. Смірнов, Б. Г. Ананьев, О. Р. Лурія, А. А. Леонтьев, П. Р. Якобсон, Б. М. Теплов... (усі подібні цитати подаємо без лапок, орієнтуючись на власні та наших колег записи й спогади) [3].

Є. О. Мілерян (провідний фахівець Інституту з проблем психології праці, профорієнтації, інженерної психології): Г. С. Костюк першим в нашій країні звернув практичну увагу на реорганізацію дослідження психологічних проблем праці та інженерної психології. Завдяки йому при Інституті вперше були започатковані роботи по виготовленню власних оригінальних приладів

для дослідження проблем уваги, сприймання, мислення, емоційно-вольової стійкості операторів, водіїв, льотчиків та ін.. Таких приладів в СРСР на той час не випускав ніхто.

А. О. Смірнов (директор Інституту психології АПН СРСР): Г. С. Костюк справжній організатор розвитку не лише української, а й усієї нашої психології.

Б. Ломов (декан факультету психології ЛДУ, пізніше – директор нового Інституту психології АН СРСР): Без будь-яких перебільшень ваш Григорій Силович – одна з найвидатніших фігур теоретико-методологічного спрямування в найновіших психологічних розробках.

А. В. Брушлинський (директор інституту психології АН СРСР, пізніше – Російської федерації): Г. С. Костюк, на мою думку, у дослідженнях проблем мислення стоїть поруч з С. Л. Рубінштейном, аж ніяк не нижче. Хоча у них, зрозуміло, є свої відмінності у підходах до конкретних проблем... (Примітка. Вищенаведені й подані нижче цитати подаються, де це потрібно, у наших перекладах з російської мови).

Навіть з цих коротких своєрідних по суті реплік про Г. С. Костюка і його значущість в функціонуванні вітчизняної психології стає цілком зрозумілим як сам масштаб його діяльності, так і безумовно її високий теоретичний, методологічний, прикладний (інноваційний, як це можна було б тепер сказати) рівень.

В зв'язку з цим цілком очевидним можна визнати фактичний професійний авторитет, який безумовно передбачає високу особисту культуру нашого вченого.

Мені вже доводилось звертати увагу на вражаючий перелік проблем, якими в тій чи іншій мірі займався Г. С. Костюк, спрямовуючи в певній мірі на їх розв'язання співробітників свого інституту, залучаючи здібних аспірантів, що з часом стали відомими фахівцями, незалежно, між іншим, від того, чи захищали вони докторські дисертації, чи залишались «лише» кандидатами наук, або навіть з різних причин не дбаючи навіть про здобуття формального звання кандидата (Є. О. Мілерян, М. Ю. Малков, О. В. Скрипченко, А. М. Гольдберг, І. О. Синиця, П. Р. Чамата, О. І. Кульчицька, О. Т. Губко, Б. О. Федоришин, Ю. І. Машбиць, Г. О. Балл, В. М. Бондаровська, Л. А. Андрієвська, Р. О. Пономарьова, В. А. Савельєв, Б. Г. Іванченко...)

Існує суттєва, так би мовити, матеріальна доказова база, підтверджуюча сказане в численних публікаціях, інформації про наукові конференції, семінари, психологічні з'їзди.

Ось кілька прикладів. Звернемося, скажімо до наукових записок, що видавались в Інституті протягом тривалого часу. Беремо один з томів, виданий у 1978 році (!) і переглядаємо його авторський колектив та тематику досить значних за обсягом статей, роблячи для скорочення деякі купюри:

Елькин Д. Г. Відчуття і сприймання;

Мілерян Є. О. Питання психології уваги;

Зінченко П. І. Психологія пам'яті.

Костюк Г. С. Проблеми психології мислення.

Раєвський О. М. Мовлення та його розвиток у дітей.

Якобсон П. М. Питання психології емоцій.

Ніколенко Д. Ф. Психологія вольової діяльності.

Чамата П. Р. Питання свідомості особистості.

Менчинська Н. А. Психологія навчання.

Лурія О. Р. Радянська психологія у вивченні мозкових уражень і відновлення порушених функцій.

Навіть побіжне ознайомлення з цими статтями залишає враження високого рівня професійності авторів. Їх глибокої зануреності у досліджувані проблеми, чітку орієнтацію на подальші перспективи досліджень.

Неважко здогадатись, що науковим редактором цього тому був саме Г. С. Костюк – сценарист і режисер його видання, тобто теж у руслі наших роздумів – стратегом такого видання (ну, якщо бути вже зовсім прискіпливим, то хоча б дуже успішним тактиком; до речі бути успішним стратегом і тактиком – це не завжди буває в реальності, й такого роду гармонія так само свідчить про діапазон інтелектуальної, розумової й практичної діяльності).

І знову ж таки нагадаємо основні сфери психологічної науки, в яких Г. С. Костюк здійснив насправді суттєві дослідження, нерідко випереджаючи наукову теоретико-методологічну думку того часу:

- теоретико-методологічні засади досліджень психічного розвитку,
- навчання, виховання й психічний розвиток,
- закономірності розумового розвитку та формування здібностей,
- педагогічне керівництво психічним розвитком особистості,
- проблеми психології мислення,
- з історії поглядів на психіку і психічний розвиток.

В межах вказаних напрямків досліджень були опубліковані такі насправді класичні праці, як зокрема: «Проблема особистості у філософському й психологічному аспектах», «Принцип розвитку в психології», «Проблеми психології мислення», «Здібності та їх розвиток у дітей», «Про психологію розуміння», «Розвиток і виховання» та багато ін.. Надзвичайно суттєвим був внесок розробок Г. С. Костюком проблем історії психології, які він дуже вдало проектував на сучасну проблематику (роботи про Г. С. Сковороду, Т. Г. Шевченка, О. І. Герцена, К. Д. Ушинського, М. М. Ланге, й до речі досить цікаві аж ніяк не суто кон'юнктурні праці про ідеологію К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна; надзвичайно цікавими були екскурси в наукову творчість М. Ломоносова та І. П. Павлова; щодо останнього, то, на мій погляд, Г. С. Костюк, уникаючи багато в чому абсурдної дискусійності щодо концепцій цього вченого зі світовим ім'ям, то він цілком переконливо й коректно залучав його фактологію до обґрунтування психічних процесів, зокрема на межі з закономірностями психофізіологічної діяльності людського організму, впливу на суто психологічні особливості поведінки, проявів окремих функцій сприймання, пам'яті та ін.).

Орієнтуючись на відповідні розробки щодо стратегічної діяльності та на вище сказане, з обов'язковим урахуванням, ясна річ, особистісних рис на-

шого вченого, я, як мені здається, цілком правомірно, спробую визначити в руслі наших досліджень теоретико-практичного характеру, такі прояви творчого стратегічного мислення Г. С. Костюка.

Як це добре відомо, успішність стратегічної діяльності обов'язково передбачає врахування попереднього досвіду у відповідних сферах, широких знань, бажано енциклопедичного масштабу, що як мінімум надає можливості спланувати свою діяльність по аналогії з якимись іншими структурно-функціональними утвореннями (незалежно від конкретної діяльності), при цьому аналогії можуть використовуватись у різних варіаціях, починаючи від їх обсягу. Такі стратегії аналогізування Г. С. Костюк використовував при створенні підручника з психології, при створенні Інституту психології, орієнтуючись на приклади попередніх видань та функціонування інститутів (зокрема тих, що були в свій час створені І. Сікорським, В. М. Бехтеревим, П. М. Челпановим).

Неважко зрозуміти, що будь-яка діяльність, пов'язана з встановленням схожості, аналогій, водночас виявляє відміни, протилежності, оскільки в цій психологічній функції полягає по суті уся пізнавальна діяльність, принаймні її ядро («все пізнається у порівнянні»). Важливо при цьому при здійсненні конкретної діяльності відповідні відмінності використати конкретно й раціонально у нових умовах – в цьому полягає використання стратегії реконструювання. Її Г. С. Костюк використовував знову ж таки, реалізуючи видання підручників, формування структури Інституту, щоб не тільки наслідувати позитивний досвід колег-попередників і сучасників, а й додавати оригінальне, нове, орієнтуючись на перспективу, на кадрові можливості (так, наприклад, у 1962 році Г. С. Костюк вперше в СРСР здійснив вражаючий набір в аспірантуру не лише психологів, педагогів, а й інженерів (третину набору!), які з часом віднайшли оригінальні напрямки в своїй психологічній діяльності (В. М. Бондаровська, Б. Г. Іванченко, В. О. Моляко, О. В. Сниткін). Стратегія реконструювання й її тактичні різновиди, як це можна визначити, орієнтуючись на публікації і професійні, керівні, управлінські дії Г. С. Костюка так само виразно констатують його насправді мудру стратегічну діяльність (див. для порівняння [4]).

В ракурсі наших подальших досліджень зазначимо, що теоретико-методологічний вектор теорій Г. С. Костюка створює передумови завдань й перспектив досліджень розумової діяльності на сучасному етапі розвитку психологічної науки.

Як було вже зазначено в нашій попередній статті, присвяченій аналізу досліджень розумової діяльності в системі школи Г. С. Костюка, її автономних відгалужень у порівнянні з розробками вітчизняних та зарубіжних авторів, ми спробуємо продовжити цей аналіз в тому ж ключі залученням деяких праць, які видаються найбільш адекватними загальному задуму (див. [2]). Тому й дана стаття буде лише однією з складових комплексної структури теоретичного й методологічного характеру. Конкретно ми розглядаємо деякі

аспекти дослідження саме розуму, розумової діяльності, розуміння як важливої структури мислення та окремі риси прояву інтуїції.

Ці аспекти щільно пов'язані з положеннями досліджень Г. С. Костюка, які в тезовій формі можна сформулювати наступним чином:

- мислення слід розглядати в загальній системі пізнавальної (у нас синонімічно – розумової) діяльності суб'єкта;
- розуміння як процес (складова частина розумової діяльності, процесів у вузькому розумінні саме мислення), як результат процесів мислення є однією з основних визначальних рис як мислення, так і взагалі розумової, інтелектуальної, ментальної характеристики кожного процесу, а також і самого суб'єкта в ситуативних та хронічних різновидах прояву розумової діяльності;
- у перспективах побудови своєрідного «мосту» між свідомістю та підсвідомістю, раціональним та інтуїтивним можуть плідно послужитись розробки деяких проявів саме інтуїції як здогадки, як неусвідомленого прийняття рішення, розумового автоматизму та т. ін.

Орієнтуючись саме на ці тези ми й спробували здійснити пошук доказових гіпотез у дослідженнях наших колег та наших особистих. Як ми вже неодноразово засвідчували в багатьох наших та наших колег розробках, основним напрямом нашого теоретико-експериментального лонгітюдного дослідження є саме дослідження розбудово-перетворюючої місії суб'єкта (людини) у всіх стратегічних та тактичних вимірах суспільного та індивідуального буття, що визначається розробкою загальної психологічної теорії конструктології як науки про творчу місію, творчу спрямованість професійного та повсякденного буття особистості у різних її іпостасях.

Щоб більш конкретно підкреслити витікаючі з цієї загальної парадигми деталі, слід звернути увагу на окремі положення нашої концепції творчої людини (людини – конструктора, винахідника, раціоналізатора, інноватора (див. [1]).

Р. С. І. На завершення цього нашого невеликого ескізу, дозволю собі ще раз повторити свою сентенцію, яку я висловив Г. С. Костюку, повернувшись з ХХ Міжнародного психологічного конгресу, що відбувся у 1972 році в Японії. Близько зіткнувшись з особливостями японської культури, повсякдення, поведінки самих японців, я сказав Г. С. Костюку під час однієї з наших зустрічей:

- Григорій Силович, вибачте мені за те, що я скажу, але я дійшов висновку, що Ви – японець. Може тільки один такий у Києві, чи в усій країні.
- Г. С. Костюк як завжди неголосно засміявся і запитав:
- Чому Ви так думаєте?
- Таке в мене склалося враження... [3].

Пізніше, коли я вже поглиблено спеціально знайомився з японською психологією, філософією, релігією, я насправді віднайшов у особі та поведінці Г. С. Костюка багато спільного зі стилем поведінки японців, особливо з

стилем вчителів шкіл дзен-буддизму – тут паралелі були для мене були насправді вражаючими (з огляду на обсяги даної статті я відсилаю зацікавлених читачів до відповідної літератури). Навіть коли я черговий раз переглядав фільм Акіра Курасави «Геній дзю-до», то в особі настоятеля дзен-буддійського монастиря раптом побачив між ними навіть майже абсолютну зовнішню схожість!

Р. S. 2. Так, Г. С. Костюк – стратег психологічної науки ще й тому, що був носієм величезного запасу культури у багатьох її численних вимірах. Був він і знавцем поезії (на жаль, так і не спитав у нього, чи він сам писав вірші). Я подарував йому свою першу поетичну збірку «Криголами» і через якийсь час він сам, гортаючи її сторінки, висловив надзвичайно значну з моєї точки зору думку:

- ...так, поезія безперечно органічно вплітається в систему пізнання і самопізнання самої людини і усього світу... це якийсь надзвичайний метод дослідження... Обов'язково пишть вірші й надалі. Це буде також стимулом Вашого психологічного дослідження....[3].

Я взяв ці слова Г. С. Костюка епіграфом до своєї подальшої психологічної діяльності і до творення нових поезій.

А на закінчення я б тут хотів процитувати свій вірш, на який Г. С. Костюк звернув особливу увагу:

*Твори себе. Щодня будуй себе.
Ти пам'ятай завжди, що ти – людина.
Хто ти не є – цабе чи не цабе,
твори себе суворо і невпинно.*

*Твори себе, коли пече вогонь,
коли душа заходиться від крику.
Кров обітри з натруджених долонь
і знов – твори!
І бий недолю в пику!*

*Будуй в собі палаци, не хатки,
руйнуй в собі дрібнометражні нори.
Не став на моду памяток хитких.
Саджай садки. Не нищ ліса та гори.*

*Хай хвилями в тобі моря течуть,
хай гарні, повноводні плинуть ріки.
Ти в космос для душі витворюй путь –
не тимчасовий, а навіки!*

Може це й дещо гіпотетично з нашої точки зору, але дозволимо собі висловити сподівання, що в цьому вірші можна віднайти стратегічні підказки від Г. С. Костюка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ¹

1. Моляко В.О. Поліфонічна трансформація наукової школи Г.С. Костюка. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.* – К.: Видавництво «Фенікс», 2016. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 22. С. 6-13.
2. Моляко В.О. Футурологічна методологія Г.С. Костюка у дослідженнях розумової діяльності. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.* К.: Видавництво «Фенікс», 2019. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 25. С. 6-15.
3. Моляко В.О. *Бесіди, інтерв'ю, приватні повідомлення, листи. Рукописи (1961-2019).*
4. *Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко.* К.: Освіта України, 2008. 702 с.
5. Теплов Б.М. *Избранные труды: в 2 т.* Т.1. – М.: Педагогика, 1985. С. 223-305.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. Moliako V.O. Polifonichna transformatsiia naukovoї shkoly H.S. Kostiuka // *Aktualni problemy psykholohii: Zb. nauk. prats In-tu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy.* К.: Vydavnytstvo «Feniks», 2016. Т. XII. Psykholohiia tvorchosti. Vypusk 22. S. 6-13.
2. Moliako V.O. Futurolohichna metodolohiia H.S. Kostiuka u doslidzhenniakh rozumovoi diialnosti // *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy.* К.: Vydavnytstvo «Feniks», 2019. Т. XII. Psykholohiia tvorchosti. Vypusk 25. S. 6-15.
3. Moliako V.O. Besidy, interv'iu, pryvatni povidomlennia, lysty. Rukopysy (1961-2019).
4. Stratehii tvorchoi diialnosti: shkola V.O. Moliako. К.: Osvita Ukrainy, 2008. 702 s.
5. Teplov B.M. Izbrannye trudy: v 2 t. T.1. М.: Pedagogika, 1985. S. 223-305.

V. O. Molyako. H. S. Kostiuk is an outstanding strategist of psychological science (II) (on the occasion of the 120th birthday). Let's single out, as we understand them, the main strategic achievements of H.S. Kostiuk in his many years of scientific activity (and actually scientific and pedagogical, because, as you know, he was also directly involved in practical activities, as a teacher of mathematics at school, as a lecturer at the institute, as a head of graduate students, as head of the department, and finally – as the director of a scientific institution – the Institute of Psychology created by him, which will be discussed separately a little further). So the main strategic achievements of H.S. Kostiuk, in our opinion, can certainly be considered: the conscious construction of his own scientific and practical path in the very difficult living space of the 20's and 60's, and later, what they were specifically in Ukraine at that time; establishment of the first in the Ukrainian SSR (and the third in the USSR) Institute of Psychology (at that time in the system of the Ministry of Education) in 1945; the implementation of scientific and practical guidance by the mentioned Institute (until the end of 1972, when this management was actually artificially suspended by the illiterate policy of the leadership of the said Ministry at best); creation of a polyphonic school (autonomous vectors of a whole pleiad of schools), the achievements of which have not been adequately evaluated to this day. Of course, it would be possible to formulate the consideration of our questions by a synthetic name: the life strategy of Academician H. S. Kostiuk (1899-1984), which would include these strategies to some extent as components of a common one, but in any case, in a concrete plan, all of them need to be considered as actually characterizing H. S. Kostiuk himself and his theoretical and practical achievements of absolutely historical scale for our science.

Keywords: strategic thinking, strategic activity, strategy, strategist, mental activity, H. S. Kostiuk's life strategy.

Отримано 7.11.2019

---

¹ Відповідні посилання на більш широкий спектр літератури подається в названих тут роботах.